

PRIMQUL QODIROV ROMANLARIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA UYG'UNLIGI

Abdumalikova Jasmina Baxtiyor qizi

*Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich
talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi, tarixiy romanchilik taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan Primqul Qodirov tarixiy romanlarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima uyg'unligi masalasi tahlil qilinadi. Xususan, Yulduzli tunlar, Avlodlar dovoni hamda Humoyun va Akbar romanlari misolida yozuvchining tarixiy manbalarga tayanishi, tarixiy shaxslar xarakterini yaratishdagi mahorati hamda badiiy tafakkur imkoniyatlaridan foydalanish usullari o'rganiladi. Tadqiqot natijasida adib tarixiy voqelikni buzmagani holda, uni badiiy tasavvur orqali boyitganligi va shu tariqa o'quvchiga tarix ruhini chuqur his ettira olganligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *tarixiy roman, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima, tarixiy shaxs, badiiy tafakkur, Bobur, Humoyun, Akbar, Primqul Qodirov, o'zbek romanchiligi.*

Tarixiy roman adabiyotning murakkab janrlaridan biri bo'lib, unda tarixiy fakt va badiiy tasavvur o'rtasidagi muvozanatni saqlash yozuvchidan katta mahorat talab qiladi. Tarixchi tarixni qanday bo'lsa, shunday tasvirlashga intilsa, yozuvchi tarixiy voqealarni inson ruhiyati, kechinmalari va xarakterlari orqali yoritadi. Shu sababli tarixiy romanlarda tarixiy haqiqat bilan badiiy to'qimaning uyg'unlashuvi tabiiy va zarur hodisa hisoblanadi. O'zbek adabiyotida tarixiy roman janrining rivojida Primqul Qodirov alohida o'rin egallaydi. Adib tarixiy manbalarga tayangan holda o'tmish voqealarini zamonaviy badiiy tafakkur orqali qayta talqin qiladi. Uning romanlari nafaqat tarixni eslatadi, balki milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va insonparvarlik g'oyalarini ham targ'ib etadi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, yozuvchi tarixiy haqiqat va badiiy tasavvurni mohirlik bilan uyg'unlashtira olgan ijodkorlardan biridir.

Adabiyotshunoslikda tarixiy haqiqat deganda tarixiy manbalar orqali tasdiqlangan voqealar, tarixiy shaxslar va davr hodisalari tushuniladi. Badiiy to'qima esa yozuvchining ijodiy tasavvuri mahsuli bo'lib, tarixiy voqelikni yanada jonli va ta'sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Tarixiy roman muvaffaqiyati aynan

ushbu ikki unsur o'rtasidagi uyg'unlikka bog'liqdir. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, tarixiy asar faqat quruq faktlarga asoslanib qolmasligi, aksincha, davr ruhini badiiy vositalar yordamida ochib bera olishi kerak.

“Yulduzli tunlar” romani adib ijodining yuksak cho'qqilaridan biri hisoblanadi. Asarda Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti, siyosiy kurashlari, ma'naviy olami hamda shoirlik iste'dodi tarixiy manbalar asosida yoritilgan. Yozuvchi roman yaratishda, avvalo, Boburnoma asariga tayanadi. Boburning Andijondagi hukmronligi, Samarqand uchun olib borgan kurashlari, Kobul va Hindistonni zabt etishi tarixiy manbalarda qayd etilgan voqealardir. Ammo yozuvchi tarixiy faktlarni shunchaki sanab o'tmaydi. U Boburning ichki kechinmalari, iztiroblari, orzu va armonlarini badiiy tafakkur orqali tasvirlaydi. Ayniqsa, Boburning vatandan uzoqda turib Movarounnahrni sog'inishi tasvirlari asarning hissiy ta'sir kuchini oshiradi. Roman qahramonining quyidagi fikrlari uning ruhiy dunyosini ochishda muhim ahamiyatga ega: "Taqdir meni qayerlarga olib bormasin, ko'nglimning bir chekkasida Andijon tuprog'ining isi yashaydi."¹ Mazkur jumla tarixiy hujjatda aynan uchramasa-da, Bobur shaxsiyati va uning vatan sog'inchi ruhiga to'la mos keladi. Ana shu jihat badiiy to'qimaning tarixiy haqiqatga xizmat qilayotganini ko'rsatadi.

Boburning quyidagi mashhur misralari esa tarixiy haqiqatning bevosita badiiy matnga singdirilgan namunasi hisoblanadi:

*"Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur,
Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidur."*²

Bu misralar Bobur shaxsining insonparvarlik va adolatparvarlik tamoyillarini yoritishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilar ham roman muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri sifatida tarixiy hujjatlilik va badiiy tasavvur o'rtasidagi muvozanatni ko'rsatadilar.

“Avlodlar dovoni” romanida Nasiruddin Humoyun va uning avlodlari hayoti tasvirlanadi. Asarda tarixiy voqealar bilan bir qatorda insoniy munosabatlar, oilaviy qadriyatlar va avlodlar davomiyligi masalalari markaziy o'rin egallaydi. Yozuvchi tarixiy shaxslarni ideallashtirib yubormaydi. Humoyun ba'zan qat'iyatsiz,

¹ Primqul Qodirov. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Sharq, 2016.

² Primqul Qodirov. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Sharq, 2016.

ba'zan esa haddan tashqari ishonuvchan inson sifatida tasvirlanadi. Bu esa qahramonni tarixiy hayotga yaqinlashtiradi va uning obrazini tabiiylashtiradi. Asarda avlodlar davomiyligi g'oyasi quyidagi fikr orqali ifodalanadi: "Saltanatni qilich bilan egallash mumkin, ammo uni aql va adolat bilangina saqlab qolish mumkin."³ Mazkur jumla ham tarixiy hujjat emas, balki yozuvchining badiiy umumlashtirishi bo'lib, asarning asosiy g'oyaviy yo'nalishini ifodalaydi. "Humoyun va Akbar" romanida esa Jaloluddin Muhammad Akbarning davlat arbobi sifatida shakllanish jarayoni yoritiladi. Tarixiy manbalarda Akbarning diniy bag'rikengligi, ilm-fan va san'at homiysi bo'lgani haqida ma'lumotlar mavjud. Yozuvchi ushbu faktlarni saqlagan holda qahramonning ruhiy olami va insoniy qiyofasini badiiy vositalar yordamida ochib beradi.

Asarda hukmdorning mas'uliyat hissi quyidagi badiiy xulosada mujassamlashadi: "Podshohning qudrati uning qo'shinida emas, xalqining ishonchidadir."⁴ Bu kabi badiiy umumlashtirishlar tarixiy shaxsning ma'naviy qiyofasini ochishga xizmat qiladi.

Primqul Qodirov tarixiy romanlarining asosiy xususiyati shundaki, yozuvchi tarixiy voqealarni zamonaviy o'quvchi tafakkuriga yaqinlashtira oladi. U tarixiy shaxslarni afsonaviy qahramon sifatida emas, balki orzu qiluvchi, xato qiluvchi, iztirob chekadigan tirik inson sifatida gavdalantiradi. Adibning tarixiy romanlari quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi: tarixiy manbalarga tayanish, tarixiy davr ruhini ishonarli aks ettirish, qahramonlarning psixologik tasviri, tarixiy faktlarni badiiy tafakkur orqali boyitish, milliy qadriyatlar va vatanparvarlik g'oyalarining ustuvorligi.

Xulosa qilib aytganda, Primqul Qodirov tarixiy romanlarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima bir-birini inkor etuvchi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi estetik hodisalar sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi tarixiy manbalarga tayangan holda o'tmish voqealarini badiiy tafakkur vositasida qayta yaratadi va shu orqali tarixiy shaxslarning ruhiy olamini ochib beradi. Natijada adib asarlari nafaqat tarixiy bilim manbai, balki yuksak badiiy-estetik qadriyat sifatida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

³ Primqul Qodirov. Avlodlar dovoni. – Toshkent: Sharq, 1994.

⁴ Primqul Qodirov. Humoyun va Akbar. – Toshkent: Sharq, 1997.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Primqul Qodirov. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Sharq, 2016.
2. Primqul Qodirov. Avlodlar dovoni. – Toshkent: Sharq, 1994.
3. Primqul Qodirov. Humoyun va Akbar. – Toshkent: Sharq, 1997.
4. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
5. T. Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
6. A. Rasulov. Badiiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2004.
7. L. Qayumov. Asr va nasr. – Toshkent, 1975.